

Oppgave i TM2509

Bacheloroppgave

10p

Kurs: Bachelor i Teologi og Misjon

Kandidat: Simeon Ottosen

Veileder/faglærer: Sverre Bøe

Godkjent oppgaveordlyd:

*Profeterte Jesus at han skulle komme tilbake til jorden for å holde dom innen
noen tiår?*

*En bibelteologisk drøfting av forskjellige løsninger på Jesu eskatologiske tale i
Mark 13 og dets paralleller.*

6591 ord eksklusive forside, innholdsfortegnelse og litteraturliste

Fjellhaug Internasjonale Høgskole

Vår 2018

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	B
1 Innledning.....	264
1.1 <i>Aktualisering</i>	<i>264</i>
1.2 <i>Metode.....</i>	<i>264</i>
1.3 <i>Avgrensning.....</i>	<i>265</i>
1.4 <i>Historisk bakgrunn</i>	<i>265</i>
1.4.1 David Strauss og Timothy Colani.....	265
1.4.2 Bart Ehrmann og Dale Allison.....	266
1.5 <i>Tekstinndeling</i>	<i>266</i>
2 Wright: Jesus refererer kun til Jerusalem og tempelets fall.....	267
2.1 <i>Beskrivelse av hans posisjon.....</i>	<i>267</i>
2.1.1 Hovedtese	267
2.1.2 Jesu samtidige forventet ikke verdens ende.....	267
2.1.3 Metaforisk språk om en nasjonal katastrofe	268
2.1.4 Troninnsettelse.....	268
2.2 <i>Vurdering av Wrights argumenter</i>	<i>269</i>
2.2.1 Metaforisk språk	269
2.2.2 Menneskesønnen kommer for å holde dom	270
2.2.3 Vanskeligheter med Matt og 1.Tess.....	271
3 Hays m.fl: Jesus kom med en betinget profeti	271
3.1 <i>Beskrivelse av deres posisjon</i>	<i>271</i>
3.1.1 Hovedtese	271
3.1.2 Profeti i GT	272
3.1.3 Jesus kom med en betinget profeti.....	273
3.2 <i>Vurdering av deres argumenter</i>	<i>274</i>
3.2.1 Betinget profeti enn realitet	274
3.2.2 Uavklart om Jesus kom med en betinget profeti.....	275
4 Stein: Jesus tidfester ikke hans andre komme	276
4.1 <i>Beskrivelse av hans posisjon.....</i>	<i>276</i>
4.1.1 Hovedtese	276

4.1.2	Vers 4.....	276
4.1.3	Markus adresserer Jesu jødiske følgere	277
4.1.4	Teksten formet i et ABAB-Mønster	277
4.2	<i>Vurdering av Steins argumenter</i>	278
4.2.1	God eksegesi av Markus 13	278
4.2.2	Vanskeligheter med Matteus versjon.....	279
4.2.3	Temporal forbindelse et problem.....	280
5	Finnes det en tilfredsstillende løsning på problemet?	281
6	Avslutning	284
7	Bibliografi	285

1 Innledning

1.1 Aktualisering

Få skriftsteder er så kontroversielle som Markus 13 og dets paralleller. Hva er det Jesus mener å si her? Snakker han om tempelets fall og om hans andre komme ved tidens ende? Eller bare om det førstnevnte? Og sier han at alt skal skje innen generasjonen til Jesus har gått bort? Betyr dette at profetien fra Jesus er feilaktig?

Det trenger ikke utløse noen troskrise at Jesu endetidsforkynnelse hadde et kort tidsperspektiv, hevder Hans Kvalbein.¹ Det er forståelig at han inntar en slik holdning. Jesu eskatologiske tale i Markus 13 er ikke avgjørende for om den kristne tro er sann eller ikke.

Likevel var Guds rikes nært forestående komme en sentral del av Jesu budskap.² Hvis Jesus hevdet at han skulle komme tilbake til jorden for å virkeliggjøre Guds rike i løpet av noen tiår, tok han feil om noe som lå tett på hans hovedbudskap. Dette er problematisk, og jeg mener derfor det er av betydning å finne ut av om Jesus tok feil.

1.2 Metode

I oppgaven skal jeg analysere tre ulike løsninger på Jesu eskatologiske tale, for så å drøfte hvorvidt de holder mål. Jeg vil ikke bare analysere disse løsningene, jeg ønsker å finne ut av om Jesus tok feil eller ikke. I oppgavens siste del vil jeg derfor løsrive meg fra Markus 13 og dets paralleller og ha et mer overordnet syn på de synoptiske evangeliene. Det vil kaste ytterligere lys over Jesu eskatologiske forventninger.

Et spennende og kontroversielt spørsmål som har preget forskningsdebatten har vært hvorvidt Den historiske Jesus står bak talen. Ingen av løsningene jeg analyserer drøfter spørsmålet grundig, og derfor vil heller ikke jeg gjøre det i denne oppgaven. Likevel gjøres det kort rede for i 1.4, og jeg prioriterer Markus tekst fordi den regnes for å være eldst og tettest på Den historiske Jesus, i tillegg til at den danner utgangspunktet for tekstene til Matteus og Lukas.

¹ Kvalbein 2008: 114

² Hays 2016: 18

Bibeltekstene som siteres er hentet fra Bibelselskapets 2011-oversettelse,³ og den greske teksten er hentet fra versjon 28 av Nestle-Alands Novum Testamentum Graece i Logos Bible Software.⁴

1.3 Avgrensning

Jeg har valgt å avgrense oppgaven til Jesu eskatologiske tale. Jeg er klar over at det er andre tekster som er kontroversielle med tanke på eskatologi, som f.eks Markus 9:1, Luk 9:27, og Matt 10:23. Disse kan ikke drøftes utførlig i denne oppgaven, men er med i vurderingen i oppgavens siste del.

Som antydnet ovenfor vil jeg ha et hovedblikk på Markus tekst. Jeg vil sekundært se på Matteus versjon av teksten, fordi den er mest kontroversiell. Jeg vil også ha et sideblikk til Lukas versjon.

1.4 Historisk bakgrunn

Det har vært forskjellige meninger omkring autensiteten og betydningen av Jesu eskatologiske tale opp gjennom forskningshistorien. Jeg ønsker i det følgende å presentere to forskere som har vært toneangivende for debatten, og to forskere som preger debatten i dag.

1.4.1 David Strauss og Timothy Colani

David Fr. Strauss (1808-74) var en av de første nytestamentlige forskerne som påpekte kontroversene omkring Jesu eskatologiske tale. Strauss var av den oppfatning at Jesus i Markus 13 både snakker om Jerusalems ødeleggelse og hans komme ved tidens ende. Disse hendelsene var i nær forbindelse og skulle etterfølge hverandre. Siden Jesus ikke har kommet tilbake enda mente Strauss at Jesus kom med en feilaktig profeti.⁵

I tiårene som fulgte bestred flere forskere Strauss påstand om at diskursen var autentisk. Blant disse var Timothy Colani som kom med begrepet «Den lille apokalypse» i 1864. Colani mente at diskursen hadde en ukjent forfatter, og at synoptikerne hadde satt den

³ Norske Bibelselskab 2011

⁴ Aland mfl. 2012

⁵ Beasley-Murray 1993: 3

inn i deres samlinger.⁶ Hans største protest mot dens autensitet var at den inneholdt eskatologien til jødiske kristne, og Jesus kunne ikke ha delt deres meninger.

Til tross for at mange opprinnelig aksepterte Colanis teori, har det fra det 19.århundre vokst frem et stadig økende antall nytestamentlige forskere som har avvist teorien, eller modifisert den kraftig.⁷

1.4.2 Bart Ehrmann og Dale Allison

Blant disse er Bart Ehrmann og Dale Allison. De hevder at mye av diskursen like gjerne kan være autentisk som et senere tillegg.⁸ Diskursen stemmer overens med deres bilde av Jesus som en apokalyptisk profet som forventet at Guds dom og frelse var rett rundt hjørnet.⁹ Allison skriver: «For him [Jesus] salvation was close at hand. His generation, upon whom the eschatological tribulation had come, would be the last generation.»¹⁰

Tanken om at mye av teksten kan være autentisk, men at Jesus tok feil, deles ikke av alle forskere. Jeg vil i det følgende presentere og vurdere tre slike løsninger.

1.5 Tekstinndeling

2011-oversettelsen til Bibelselskapet har delt inn teksten slik:

13:1-2 - Tempelet skal ødelegges

13:3-13 - Trengselstiden begynner

13:14-23 - Den store trengsel

13:24-27 - Når Menneskesønnen kommer

13:28-32 - Lær av fikentreet

13:33-37 - Våkne tjenere

⁶ Beasley-Murray 1993: 17

⁷ Beasley-Murray 1993: 80

⁸ Allison 1998: 149 og Ehrmann 2001: 160-161

⁹ Ehrman 2001: 160

¹⁰ Allison 1998: 147

Selv om inndelingen av Markus 13 varierer, er det ikke her den reelle uenigheten blant forskerne ligger. Spørsmålet er hva de ulike delene handler om. Taler Jesus kun om hendelser knyttet til tempelets fall eller omtaler han også sin gjenkomst ved tidsalderens ende? Og når omtaler han i så fall det sistnevnte?

2 Wright: Jesus refererer kun til Jerusalem og tempelets fall

2.1 Beskrivelse av hans posisjon

2.1.1 Hovedtese

Den kjente nytestamentlige forskeren N. T Wright mener at Jesus i Markus 13 og dets paralleller kun refererer til tempelets fall, og den nasjonale katastrofen som rammer Jerusalem, og ikke hans komme ved tidsalderens ende.¹¹ Wrights løsning har vært foreslått tidligere, i forskjellige former.¹² Jeg skal ta for meg tre hovedpoeng i hans argumentasjon, og presentere de nedenfor.

2.1.2 Jesu samtidige forventet ikke verdens ende

Wright's utgangspunkt er at jøder i det første århundre ikke regnet med at universet skulle opphøre. Disiplene, som i følge Wright adresseres i teksten, forventet altså ikke en snarlig ende på denne tidsalder. De hadde ikke engang tenkt på at Jesus skulle bli tatt fra dem, eller at han skulle komme tilbake.¹³

Wright hevder dette er tilfelle ved å vise til forskjellige jødiske skrifter som er funnet fra denne tiden. Disse skriftene viser på ingen måte at jødene forventet at verden, eller «the space-time universe» som Wright kaller det, skulle opphøre.¹⁴

Det var altså ingenting i disiplenes bakgrunn som tilsa at de ville forstått Jesu ord som en profeti om hans komme ved tidsalderens ende; det er en ikke-jødisk tanke. Og Jesus hadde

¹¹ Se Wright 2015: 339-368

¹² Se Beasley-Murray 1993: 110-161 for forskjellige tolkningsforsøk.

¹³ Wright 2015: 345

¹⁴ Wright 1992: 333

heller ikke gitt disiplene noen hint om en ende på «the space time-universe».¹⁵ Derfor kan det ikke være dette Jesus refererer til i denne teksten.

2.1.3 Metaforisk språk om en nasjonal katastrofe

Siden jødene ikke forventet verdens ende, må det være noe annet Jesus snakker om. Wright mener Jesus refererer til tempelets fall, og hans oppreisning og troninnsettelse i forbindelse med det.

Wright argumenterer for at Jesus tar i bruk et kosmisk og apokalyptisk språk for å gi de kommende sosiopolitiske katastrofene deres fulle teologiske viktighet.¹⁶ Det som ved en «literal» lesning ser ut til å være en beskrivelse av at universet går under, er i virkeligheten en metaforisk beskrivelse av dommen som skal komme over Israel og tempelet.

Wright tar utgangspunkt i tekstene som Jesus alluderer til i Mark 13:24-27 og hevder at språket som brukes her kommer fra profetier i GT om en kommende, katastrofal dom over forskjellige byer.¹⁷ Både Jesaja og Jeremia bruker apokalyptisk språk om Guds dom over Babylon, og Joel, Esekiel samt andre profeter bruker slik språk om andre hendelser.¹⁸ Felles for tekstene til disse gammeltestamentlige profetene er at de skal forstås på samme vis: Metaforisk om dommen som skal komme. Forskjellen er at det i GT er dom over Israels fiender, mens det i denne teksten er dom over det frafalne Israel selv.¹⁹

2.1.4 Troninnsettelse

Et annet viktig argument for Wright har også å gjøre med Menneskesønnens komme. I motsetning til de fleste nytestamentlige forskere mener ikke Wright at Menneskesønnen kommer fra himmelen til jorden for å holde dom. Det som skjer er at han får sin oppreisning og innsettes på tronen ved Guds høyre hånd.

Årsaken til at Wright tenker slik har å gjøre med hans lesning av boken Daniel. Han mener at ingenting i Daniel, i lesningen av Daniel i det første århundre, eller i Jesu egen lære

¹⁵ Wright 2015: 345

¹⁶ Wright 2015: 323

¹⁷ Wright 2015: 340

¹⁸ Wright 2015: 354-357

¹⁹ Wright 2015: 323

viser at Markus 13:26 skal leses i retning av at Menneskesønnen kommer ned fra himmelen til jorden på faktiske skyer for å holde dom ved tidsalderens ende.²⁰

I Daniel 7, som det siteres fra, får vi se en scene fra himmelens perspektiv, ikke jorden. Menneskesønnsfiguren kommer til «en som var gammel av dager». Han kommer fra jorda til himmelen, ikke omvendt. Han blir oppreist, etter å ha lidd. Historien om Menneskesønnen har alltid handlet om oppreisning og opphøyelse.²¹ Slik ble den gjenfortalt i det første århundre, og det er slik Jesus bruker teksten.

2.2 Vurdering av Wrights argumenter

Wright sin teori er interessant. Han viser blant annet viktigheten av at moderne lesere må lese tekstene i sin jødiske kontekst. Likevel finnes det flere ankepunkt mot Wright sin forståelse.

2.2.1 Metaforisk språk

Wright hevder v.24-27 må leses metaforisk. Allison har kritisert Wright kraftig for nettopp dette.²² Det er sant, hevder Allison, at Tanak inneholder profetier som bruker hyperbolske og kosmiske bilder på en metaforisk måte i deres beskrivelse av historiske hendelser. Problemet er bare at eskatologisk språk ofte ser ut til å skulle forstås «literally».²³

Wright tror kombinasjonen av Jesaja 13:10 og 34:4 i Mark 13:24-25 er metaforisk, men Markus gir ingen hint om at det er slik teksten skal leses. Andre dramatiske hendelser i samme kapittel, som kriger, tørke og jordskjelv, er helt klart ment «literallly». Bibelen forteller også om «literal» himmelske tegn andre steder. I Josva 10 står solen virkelig stille og i de synoptiske lidelseshistorier blir solen faktisk mørk.²⁴

I tillegg er ikke Menneskesønnens komme bare «good first-century metaphorical language for two things: the defeat of the enemies of the true people of God, and the

²⁰ Wright 2015: 361

²¹ Wright 2015: 361

²² Allison's hovedkritikk mot Wright i Newman 1999 dreier seg om apokalyptisk språk.

²³ Newman 1999: 130

²⁴ Newman 1999: 131

vindication of the true people themselves,» som Wright hevder. Dette er tydelig ved at denne definisjonen ikke kan byttes ved Menneskesønnens komme i mange skriftsteder i NT.²⁵

2.2.2 Menneskesønnen kommer for å holde dom

Et annet ankepunkt ved Wrights forståelse er at det finnes gode grunner for å tro at Jesus snakker om Menneskesønnen som kommer for å holde dom ved tidsalderens ende.

Adams hevder Daniel 7:13 ble retolket kraftig på Jesu tid, som skriftene 1. Enok 37-71 og 4 Esra 13 viser. Det er ikke slik at jøder på Jesu tid bare tolket scenen som en troninnsettelse.²⁶

Adams er også kritisk til Wrights eksegesi. For det første er det usannsynlig at den kosmiske bildebruken i v.24-25 refererer til Jerusalems ødeleggelse, skriver Adams. Det er usikkert om de gammeltestamentlige profeter brukte bildene som symbolisme for politisk forandring. Profetene brukte komisk språk i tett tilknytning til domsannonseringer på spesifikke nasjoner og byer. Men de argumenterte i følge Adams fra det større til det mindre, og appellerte til forventningen om en siste universal dom for å forsterke trusselen om den nære, lokale dom.²⁷

For det andre er det i Jesaja 13 og 34 en eksplisitt forflytning fra kosmisk til lokal dom over Babylon og Edom, mens Jerusalem i Markus 13:24-27 ikke nevnes eksplisitt.²⁸

For det tredje brukes språket om kosmisk omveltning tydeligere i sammenheng med historiens ende enn dom over nasjoner i jødisk pseudiepigrafiske tekster.²⁹

I tillegg argumenterer Adams for at verbet *σαλεύω* i v.25 sterkt indikerer at det i teksten er snakk om Guds komme. Dette verbet er et standardbegrep i GTs beskrivelser av teofani.³⁰

²⁵ Stein 2014: 116. Se f.eks Mark 8:38, Ap.Gj 1:11, 1.Kor 15:23, 1.Tess 4:15.

²⁶ Adams 2005: 47

²⁷ Adams 2005: 56

²⁸ Adams 2005: 56

²⁹ Adams 2005: 56

³⁰ Adams 2005: 58

2.2.3 Vanskeligheter med Matt og 1.Tess

Wright får også vanskeligheter med to tekster i NT: 1.Tess 4:13-18, samt parallellen i Matteus. I et større kanonisk og bibelteologisk perspektiv skaper dette et betydelig problem.

Paulus ser nemlig ut til å tolke tradisjonen bak Mark 13:24-27 annerledes enn Wright. Han tolker det ikke som en metaforisk profeti om Jerusalems ødeleggelse, men om Jesu gjenkomst ved tidens ende, og det ser ut til at han refererer til faktiske skyer i teksten.³¹

Også Matteus ser ut til å tolke tradisjonen annerledes enn Wright. Bruken av *παρουσία* og *συντελείας τοῦ αἰῶνος* i Matt 24:3 peker mot et mer omfattende eskatologisk perspektiv enn tempelets fall, og på Matteus tid hadde begrepet *παρουσία* blitt et gjenkjennelig begrep for Jesu andre komme.³²

Det ser også ut til at Matt 24:44 refererer til Jesu retur til dom, spesielt i lys av den påfølgende lignelse der Herren returnerer for å lønne hans trofaste tjenere og for å straffe de ikke-trofaste.³³ Det samme gjelder 20:40-41 som gir illustrasjoner om dom som faller på folk mens de gjør deres daglige gjøremål.³⁴

I tillegg ser det ut til at Matteus i v.31 har satt *μετὰ σάλπιγγος μεγάλης* inn i teksten. Det får oss til å tenke på tekster som Jes 27:13, 1.Kor 15:52 og 1 Tess 4:16, hvor det er snakk om en kommende dom, ikke Menneskesønnens oppreisning.³⁵

3 Hays m.fl: Jesus kom med en betinget profeti

3.1 Beskrivelse av deres posisjon

3.1.1 Hovedtese

Et av de nyere bidragene til debatten har Christopher Hays og hans medforfattere i the Oxford Postdoctoral Colloquium on Eschatology kommet med. De mener som Allison og Ehrmann at Jesus profeterte at han skulle komme tilbake ved tidsalderens ende, tett etter tempelets fall. De

³¹ Newman 1999: 135

³² France 2002: 501-502

³³ Hays 2016: 11

³⁴ Davies og Allison 2004: 382

³⁵ Davies og Allison 2004: 362-363

mener dog ikke at Jesus er en feilslått apokalyptisk profet, fordi profeti i sin natur er betinget. At Jesu andre komme har blitt utsatt er helt på linje med måten antikk profeti fungerer.³⁶

I det følgende skal jeg vise hvordan Hays m.fl argumenterer. Først ved å vise hvordan betinget profeti fungerer i GT, så til hvordan Jesu profetier om rikets fullendelse også kan forstås betinget.

3.1.2 Profeti i GT

I GT finnes det to forskjellige hermeneutiske tilnæringsmetoder til en profeti. Den første tar utgangspunkt i at når en profet snakket om fremtidige hendelser, så forsøkte vedkommende å beskrive hva som ville skje. Dette kaller Strine for «The majority hermeneutic for predictive prophecy».³⁷ Den tilnæringsmåten finner dets bibelske basis blant annet i 5. Mosebok 18:17-22. Disse versene forklarer hvordan man skal dømme mellom en sann eller falsk profet, og et av kriteriene er hvorvidt profetien går i oppfyllelse eller ei.

Men ifølge Strine blir den siste tilnæringsmetoden til profetier i GT ofte oversett. Denne tilnæringsmetoden kaller han for «The minority hermeneutic for predictive prophecy» og den er mest tydelig i Jeremiaboken.³⁸

Jeremia 18:1-11 forklarer at Gud innehar retten til å endre mening etter at profeten som snakker på Guds vegne forutsier velsignelse eller forbannelse.³⁹ Dette kommer tydelig frem i Guds tale i Jeremia 18:7-8: «Snart truer jeg et folkeslag eller et rike med å rykke opp og rive ned og ødelegge. Men dersom det folket jeg har truet, vender om fra ondskapen sin, da angrer jeg på det onde som jeg hadde tenkt å gjøre mot det.»

Et eksempel på en betinget historisk profeti finner vi i Jonaboken. Boken viser at profetens virkelige oppgave var å endre samfunnets oppførsel og ikke å forutsi fremtidige hendelser nøyaktig.⁴⁰ Jona profeterer dom over Ninive, men Gud holder tilbake dommen fordi Ninive vender om.

³⁶ Hays 2016: 20

³⁷ Hays 2016: 40

³⁸ Hays 2016: 41

³⁹ Hays 2016: 42

⁴⁰ Hays 2016: 47

Hvis både den mosaiske og den jeremianske profetimodell skal vektlegges kan ikke en profetis oppfyllelse kun hvile på Gud og profetens rolle, vi må også vektlegge rollen til de som blir adressert. Fordi en profeti kan være betinget, avhenger dets utfall av folkets respons.⁴¹

Som Hays skriver: «If the prophet foretells blessing for the people, conditional on their piety, and the people respond with rebellion, the only way in which Gods truthfulness in the prophecy can be vindicated is by the non-occurrence of the prophesied blessing. If, however, only some of the people respond with holiness and justice, then the only way in which Gods truthfulness in the prophecy can be vindicated is by the partial occurrence of the prophesied blessing.»⁴²

3.1.3 Jesus kom med en betinget profeti

I følge Hays og Ounsworth må også Jesu profetier forstås betinget. De hevder at Jesu forskjellige utsagn om fullendelsen av Guds rike er profetier, og at de dermed må forstås som betinget av folks respons til disse profetiene.⁴³ Jesu offentlige erklæringer var ikke bare ment å gi kunnskap om fremtiden, det var en invitasjon til å påvirke guddommelig handling. Budskapet ble lagt frem slik at individet og samfunnet hadde en mulighet til å forme fremtiden.⁴⁴

Hvordan adressatene kunne forme fremtiden har å gjøre med Hays m.fl sitt syn på hva Guds rike er. De mener at evangeliene presenterer et Gudsrike som i sin natur er irreducerbart etisk. Det adresserer hvordan man skal leve som individ og samfunn under Guds herredømme. Dermed er de etiske instruksjonene kriteriene for at en eskatologisk forutsigelse skal gå i oppfyllelse.⁴⁵ Dersom de ikke oppfylles, vil Guds rikes hele og fulle komme utsettes.

Et interessant poeng i deres argumentasjon er at flere bibelforskere mener Jeremia er en viktig modell for synoptikernes beskrivelser av Jesus som profet.⁴⁶ Overlappen mellom Jesu

⁴¹ Hays 2016: 62

⁴² Hays 2016: 62-63

⁴³ Hays 2016: 60

⁴⁴ Hays 2016: 57

⁴⁵ Hays 2016: 58

⁴⁶ Hays 2016: 50-53

handlinger ved tempelet og Jeremia 26 er for stor til å være tilfeldig. Synoptikerne må ha vært klar over den jeremianske profeti og at Jesus opptrådte på likt vis. Dette taler for at Jesus selv kan ha kommet med betingede profetier som var avhengig av folks respons.

3.2 Vurdering av deres argumenter

Før Hays & co sine argumenter skal vurderes, må diskursens sjanger bestemmes. Dette er av betydning fordi noen hevder at apokalypsen ikke har et betinget aspekt ved seg.⁴⁷ Hvis diskursen er en apokalypse, får Hays m.fl et betydelig problem. I denne oppgaven er det ikke rom til å gå i dybden på dette spørsmålet. Derfor nøyer jeg meg med å påpeke at mange forskere mener teksten ikke kan ses på som en apokalypse, da flere elementer som er vanlig i apokalypsen mangler. Det er enighet om at diskursen både har profetiske og apokalyptiske trekk.⁴⁸

3.2.1 Betinget profeti enn realitet

Hays m.fl sitt bidrag til debatten er høyst interessant. Deres påstand om at profetier i sin natur er betinget, støttes av flere.

Skarsaune trekker frem et annet aspekt ved profetens rolle i GT. Profeten ser ut til å innlemmes i Guds himmelske råd, og får se Guds planer for historien, folket og enkeltmennesker. Profeten sendes på det grunnlaget til folket, kongen eller andre enkeltmennesker som Guds spesialutsending.⁴⁹

Skarsaune hevder det er feil at profetens funksjon og oppgave forutsetter en absolutt forutbestemt fremtid, som profeten har fått innblikk i. Han skriver: «... Gjennom å innvie profeten i sine planer og så sende ham som budbærer, går Gud inn i en *aktiv dialog* med de jordiske, menneskelige aktører i historien. De settes på valg, de må respondere på Guds budskap, og alt etter hvordan de reagerer, vil Guds neste 'utspill' kunne bli forskjellig».⁵⁰

Witherington er også langt på vei enig med Hays m.fl. Han peker på at Jesu profetier og forutsigelser ble gitt i en relasjonell kontekst, og at det dermed hadde en betinget

⁴⁷ Se Collins i Aune 1983: 114.

⁴⁸ France 2002: 498-499; Witherington 2001: 336; Beasley-Murray 1993: 366

⁴⁹ Skarsaune 1999: 117

⁵⁰ Skarsaune 1999: 118

karakter.⁵¹ Hvis profeti har en innebygget ubestemthet og unøyaktighet, appellerer dette naturligvis til Jesu profetier også, skriver Witherington.⁵²

En siste ting som forsterker Hays m.fl sin argumentasjon er de stedene i GT hvor det står at Gud angret.⁵³ Gud kan endre det han opprinnelig hadde tenkt til å gjøre, som Jona 3:10 tydelig viser.

3.2.2 Uavklart om Jesus kom med en betinget profeti

Det finnes altså støtte for Hays m.fl sine påstander om at profeti i sin natur er betinget, og at Jesus kom med en betinget profeti. Likevel er det flere ting som forblir uavklart i deres argumentasjon.

Hva spesifikt gjorde Israel eller kirken som førte til at Jesu andre komme ble utsatt? Å si at Jesu andre komme ble utsatt fordi Israel ikke vendte om og fulgte Jesu etiske instruksjoner kan stemme med bibeltekstene de selv refererer til⁵⁴, men det er en problematisk løsning når andre bibeltekster blir vurdert.

I følge Hays m.fl profeterte Jesus at han skulle komme tilbake rett etter ødeleggelsen av Jerusalems tempel. Ligger det ikke dermed i profetien en forutsetning om at Israel ikke vender om? Jerusalem og tempelets fall var jo nettopp Guds dom over et frafallent folk.⁵⁵

Det samme gjelder Matteus 10:23 som Hays m.fl tror handler om Menneskesønnens retur i dom.⁵⁶ I denne teksten sier Jesus at disiplene vil bli forfulgt i isrealittiske byer til Menneskesønnen kommer. Forutsetter ikke dette også at mange ikke vender om i Israel før Jesus returnerer?

Det ser altså ikke ut til at Jesus trodde Israel kom til å vende om før hans andre komme. Var ikke Jesus klar over at den fulle virkeliggjørelsen av Guds rike på jorden var betinget av folkets oppfyllelse av hans etiske instruksjoner?

⁵¹ Witherington 2015: 291-292

⁵² Witherington 2015: 269-270

⁵³ Se f.eks 1.Sam 15:35

⁵⁴ Hays 2016: 82-99

⁵⁵ Se f.eks Wright 2015; Stein 2014

⁵⁶ Hays 2016: 4

Kanskje kunne et interessant argument ha vært at Jesu andre komme ble utsatt fordi hedningene vendte om, noe vi vet på grunn av den kristne tros enorme vekst. Hays m.fl går dessverre ikke særlig inn på dette i sin bok.

Et siste punkt som forblir uavklart handler om de forskjellige tilnærmingsmetodene til profeti. Hays m.fl lykkes med å vise at profeti kan være betinget, men fører dette til at 5.Mosebok 18:21-22 aldri gjelder? Kan ikke da alle slags profetier som ikke går i oppfyllelse bortforklares?

4 Stein: Jesus tidfester ikke hans andre komme

4.1 Beskrivelse av hans posisjon

4.1.1 Hovedtese

Den nytestamentlige forskeren Robert Stein hevder at Jesus i denne diskursen adresserer både tempelets fall og Jesu andre komme i dom. Stein argumenterer for at Markus har arrangert diskursen i et A-B-A-B mønster, som gjør at Jesus uttaler seg bestemt om tiden for tempelets fall, og ikke om tiden for hans andre komme.⁵⁷

4.1.2 Vers 4

I følge Stein ligger tolkningsnøkkelen til kapittelet i Markus 13:4. Er 13:4a og 13:4b et todelt spørsmål der tempelets fall blir adressert, eller er det et todelt spørsmål der siste spørsmål introduserer Menneskesønnens komme, og verdens ende?⁵⁸ Mange bibelforskere tror det sistnevnte.⁵⁹

Stein er uenig i at 13:4b refererer til noe mer enn ødeleggelsen av tempelet. Han gir flere grunner og jeg skal nevne noen av de viktigste.

Uttrykkene *ταῦτα* og *ταῦτα πάντα* i 13:4 blir igjen brukt i 13:29 og 13:30. Dette kan ikke være tilfeldig. Som Stein skriver: «The interchangeability of these two expressions in 13:4b («all these things») and 13:29 («these things») and the interchangeability of the two expressions in 13:4a («these things») and 13:30 («all these things») argues strongly that Mark

⁵⁷ Stein 2014

⁵⁸ Stein 2014: 45

⁵⁹ Se fotnoter Stein 2014: 62-63

understands them as synonymous expressions and having the same referent – the destruction of the temple (and Jerusalem).»⁶⁰

I tillegg finner Stein et inklusio i teksten, i 13:5 (*Ἰησοῦς ἤρξατο λέγειν αὐτοῖς*) og 13:23 (*ὁμοῖς δὲ βλέπετε προεῖρηκα ὑμῖν πάντα*). Inklusioet indikerer at Jesu svar til disiplenes todelte spørsmål i 13:4 ender i 13:23. Referansen til Menneskesønnen er på utsiden av dette, og introduserer et nytt tema som skjer i 13:24 (*ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην*)⁶¹.

Stein trekker også frem at av de 26 tilfellene hvor uttrykket *ταῦτα πάντα* finnes i NT, refererer 24 av dem til det som skjer før uttrykket brukes. I det ene tilfellet kan det referere til det som skjer både før og etter, og det andre tilfellet er denne teksten. Derfor bør vi tro at *ταῦτα πάντα* i 13:4 refererer til *ταῦτα* i 13:2 som handler om ødeleggelsen av tempelet.⁶²

4.1.3 Markus adresserer Jesu jødiske følgere

Et annet poeng i Stein sin eksegesi, er at teksten adresserer Jesu følgere – ikke Markus lesere. Det er bred enighet om at Markusevangeliet er skrevet til hedningkristne. Disse hadde ikke mulighet til å flykte opp i fjellene når de så *τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως*, så det kan ikke være disse Jesus adresserer.⁶³ Hvis vi tolker Jesu ord som instruksjoner til jøder i Judea og Jerusalem rundt år 70, gir derimot 13:5-23 mening.

Dette blir også et argument for at v.5-23 handler om tempelets fall, og ikke Menneskesønnens komme. Hvordan kan det å flykte fra Judea til fjellene (13:14-16), være gravid (13:17), eller tiden på året (13:18), ha noe som helst å si for hedningkristne eller Jesu samtidige ved Jesu andre komme?⁶⁴

4.1.4 Teksten formet i et ABAB-Mønster

Stein mener at Markus har strukturert teksten i et A-B-A-B mønster:⁶⁵

A: 13:5-23 Ødeleggelsen av Jerusalem

⁶⁰ Stein 2014: 64-65

⁶¹ Stein 2014: 67

⁶² Stein 2014: 68-69

⁶³ Stein 2014: 73

⁶⁴ Stein 2014: 64

⁶⁵ Stein 2014: 122

B: 13:24-27 Menneskesønnens komme

A: 13:28-31 Ødeleggelsen av Jerusalem

B: 13:32-37 Menneskesønnens komme

V.24-27 handler om noe nytt i følge Stein. Ordet *ἀλλά* sammen med *μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην* og temaforandring indikerer dette.⁶⁶

En annen indikator er endringen i adressat. Pronomen og verb i 2. person flertall finnes i v.5-23, og ikke i v.24-27. Disiplene adresseres ikke i disse versene.⁶⁷

Det er igjen et skifte i budskap i v.28-31. I lignelsen om fikentreet refereres det igjen til disiplene (*ὁμῆϊς*)⁶⁸. Og som vi så ovenfor bruker Markus ordene «*ταῦτα* og «*ταῦτα πάντα*» som tydelig gjenkaller bruken i v.4.⁶⁹

V.32 ser igjen ut til å innlede en ny del. At bare Gud kjenner dagen eller timen passer bedre med tegnløsheten i v.33-37, enn instruksjonen om å se etter *τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως*.

I tillegg står v. 30-31 i sterk kontrast til v.32, og *περί δέ* brukes ved temabytte andre steder i NT.⁷⁰

Uttrykket *τῆς ἡμέρας ἐκείνης* i v.32 brukes i GT for en teofanisk hendelse, og brukes også i NT for å beskrive Menneskesønnens *παρουσία*.⁷¹ Dette taler for at Jesus igjen snakker om hans gjenkomst til dom ved tidens ende.

4.2 Vurdering av Steins argumenter

4.2.1 God eksegesi av Markus 13

Flere er uenig i Steins eksegesi av Markus 13. Adams sier f.eks at «There can surely be little doubt that what Mark's Jesus is describing from verses 5-23 is the end-time woes, the period

⁶⁶ Stein 2014: 104

⁶⁷ Stein 2014: 104-105

⁶⁸ Stein 2014: 104-105

⁶⁹ Stein 2014: 124

⁷⁰ Stein 2014: 128-129

⁷¹ Se f.eks 1. Tess 5:2 og 2. Tess 2:2

of distress expected to precede the close of history – a well-established concept by this time.»⁷²

Fordi kriger, naturkatastrofer, forfølgelse, forfølgelse av de trofaste og bedrag innad i familier og blant venner er typiske beskrivelser av endetiden⁷³, kan man ikke hardnakket avvise at v.5-23 handler om det. Likevel følger jeg hovedlinjene i Steins eksegese. Spesielt inklusioet i v.5 og v.23 finner jeg overbevisende.

Stein er ikke alene i forskningen heller. Selv om Lane ikke trekker samme slutning som Stein legger han merke til at *ταῦτα* og *ταῦτα πάντα* brukes i v.4, 23 og 29. V.29-30 må derfor referere til v.4-23, og ikke Menneskesønnens komme.⁷⁴

Witherington er også enig med Stein. Han mener uttrykket *ἐκείναις ἡμέραις* i v.24 og v.32 viser at diskursene i v.24-27 og v.32-37 refererer til det samme.⁷⁵ I tillegg trekker han frem at det visnede fikentreet hadde blitt et symbol på Guds dom over Israel. Dette tilsier at det er snakk om tempelets fall i v.28.⁷⁶

Disse punktene taler for at hovedlinjene i Steins eksegese av Markus 13 stemmer, men det er vanskelig å være sikker.

4.2.2 Vanskeligheter med Matteus versjon

Stein får større problemer med Matteus versjon av Jesu eskatologiske tale.

Det ser ut til at Matteus ville at det andre spørsmålet i Mark 13:4 skulle introdusere hans tillagte *παρουσία*-materialet.⁷⁷ Spørsmålet blir da om Matteus tenkte at Markus *ταῦτα πάντα* i 13:4b ikke refererte til Menneskesønnens komme, så han la til *τῆς σῆς παρουσίας καὶ συντελείας τοῦ αἰῶνος*, eller om han trodde det refererte både til ødeleggelsen av tempelet og til Menneskesønnens *παρουσία*, men at han ville gjøre det mer eksplisitt. I følge Stein er dette umulig å si.⁷⁸ Dersom sistnevnte er tilfelle forstår Matteus Markus 13 annerledes enn Stein.

⁷² Adams 2005: 54

⁷³ Adams 2005: 54

⁷⁴ Lane 2008: 447-8 og 478

⁷⁵ Witherington 2001: 349

⁷⁶ Witherington 2001: 348

⁷⁷ Stein 2014: 67

⁷⁸ Stein 2014: 67

Matteus har uansett knyttet spørsmålene disiplene stiller i v.3 tett til hverandre. I tekstkritikken finner vi i de beste tekstene én artikkel som styrer både *σῆς παρουσίας* og *συντελείας τοῦ αἰῶνος*. Det viser at disse spørsmålene er deler av en sammenhengende helhet.⁷⁹

Det er dog debatt om hvorvidt Jesus korrigerer eller aksepterte disiplenes implisitte link mellom ødeleggelsen av tempelet og hans andre komme.⁸⁰ Osborne tenker at Jesus gjør det førstnevnte. Det apokalyptiske språket i diskursen etablerer en frelseshistorisk forbindelse, og ikke en kronologisk link. Hendelsene må ikke bli sett på som samtidige.

4.2.3 Temporal forbindelse et problem

Selv om man skulle akseptere at Jesus korrigerer disiplenes forståelse av at tempelets fall og tidsalderens ende var knyttet, gjenstår et problem: Den temporale forbindelsen mellom tempelets fall og Menneskesønnens komme. Markus bruker uttrykket *Ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις* i v.29. Uttrykket knytter disse to hendelsene sammen temporalt, noe Stein også erkjenner.⁸¹ Problemet blir enda større når vi ser på parallellen i Matteus.

Matteus plasserer Jesu komme tettere i tid ved å bruke *εὐθέως* (24:29). I følge France gjør *εὐθέως* at det ikke er rom for en udefinert utsettelsesperiode mellom det som beskrives frem til v.29 og v.29-31.⁸² For å unngå dette problemet mener noen forskere at v.15-22 må tilskrives tempelets fall, mens v.23-28 beskriver hendelsene som skal skje før tidsalderens ende.⁸³ En slik løsning vil neppe Stein akseptere, for da må han forkaste sin inndeling av Markus 13, med mindre han konkluderer med at Matteus har misforstått Markus.

Stein svarer på problemet ved å appellere til ideen om profetisk perspektiv. De profetiske passasjene i Skriften er som et landskapsmaleri som distinkt markerer husene, veiene og broene i forgrunnen, og som bringer sammen dalene og fjellene langt borte. Rekkefølgen de står i er relativt klar, men distansen mellom dem er ikke. På samme måte er

⁷⁹ Morris 1992: 596

⁸⁰ Se Blomberg og Bruner i Osborne og Arnold 2010: 869

⁸¹ Stein 2014: 105

⁸² France 2007: 899-900

⁸³ Hagner mfl. 2008: 712

eksistensen av et temporalt gap mellom ødeleggelsen av Jerusalem og Menneskesønnens komme klar, men lengden er usikker.⁸⁴

Strauss har lite til overs for en slik løsning. Han mener at profetisk perspektiv ikke frikjenner Jesus fra å ha tatt feil, den forklarer heller *hvordan* Jesus tok feil.⁸⁵

Jeg mener Strauss tar for hardt i. Hvis det kan argumenteres for at profeten hadde begrenset innsikt inn i den fjerne fremtid behøver ikke profetisk perspektiv å være en lettvinn løsning. Jesus understreker selv i Matt 24:36 at hans viten er begrenset, og at han ikke kjenner tidspunktet for hans andre komme. Problemet er at Stein ikke argumenterer særlig grundig for dette profetiske perspektivet, og det svekker hans sak.

5 Finnes det en tilfredsstillende løsning på problemet?

Hittil i oppgaven har jeg analysert og drøftet tre ulike løsninger på Jesu eskatologiske tale. I denne delen vil jeg først se på de synoptiske evangeliene som en helhet. Hva forteller de om Jesu tidshorisont med tanke på hans andre komme? Dette vil kunne gi et overordnet blikk på Jesu eskatologi, og også være med på å bestemme hvordan Jesu eskatologiske tale i Markus 13 bør leses. Deretter vil jeg komme med en avsluttende vurdering av de ulike løsningene som er presentert i oppgaven.

Som nevnt i innledningen er det flere kontroversielle vers når det gjelder Jesu eskatologi. Noen ser ut til å vitne om en kort tidsperiode før Jesus kommer igjen, men det er uenighet blant bibelforskere om disse versene. Noe av vanskeligheten ligger i å avgjøre hvilke hendelser Jesus referer til i de ulike tekstene – som hans død og oppstandelse, dommen over Jerusalem og hans andre komme.⁸⁶ Det blir ikke lettere av at Jesus mente at den eskatologiske tidsalder allerede hadde begynt.⁸⁷ Men at Jesus mente den eskatologiske tidsalder hadde begynt forteller oss likevel ingenting om når den siste dommen kommer. Det vil først skje etter at riket har blitt etablert på jorden.⁸⁸

⁸⁴ Stein 2014: 106-107

⁸⁵ Beasley-Murray 1993: 3

⁸⁶ Se f.eks de ulike forslagene for Matt 10:23 i Osborne og Arnold 2010: 391

⁸⁷ Witherington 2001: 340

⁸⁸ Witherington 2015: 264

Selv om flere vers kan tolkes i retning av at Jesus hadde en kort tidshorisont med tanke på tidens ende, er det andre tekster som peker i motsatt retning. Flere lignelser tyder på at Jesus forventet et betydelig tidsintervall før hans andre komme. Som Snodgrass skriver:

«Several of Jesus parables are also evidence of an interval in Jesus portrayal of future expectation. The parables of the Growing Seed, the Mustard Seed, the Leaven, the Faithful and Unfaithful Stewards, the Wheat and the Tares, the Barren Fig Tree, the Unjust Judge, the Ten Virgins, the Talents, and especially the Minas all point at least to some length of time.»⁸⁹

Skarsaune trekker frem lignelsen om gjestebudet i Lukas 14:15-24. Det å bringe evangeliet til alle jordens folk, å fylle bryllupssalen med gjester, er en vanskelig oppgave som kan forsinkes av to faktorer: motvillighet hos de innbudte og lite hast hos tjenerne. Poenget til Skarsaune er at dersom det drøyer med å få bryllupssalen full, fordi tjenerne tar seg god tid, så vil Gud drøye med bryllupsfesten.⁹⁰

En annen ting som kan kaste lys over at Jesu gjenkomst drøyer, er at det ser ut som folk på Jesu tid forestilte seg en verden der det var mulig å nå alle folk med evangeliet innen en generasjon eller to. Men hvis vi skal ta Jesu ord om at evangeliet skal nå alle folk på alvor inneholder dette ordet en oppgave som fullstendig sprenger perspektivet om at hele verden kan nås på noen få tiår.⁹¹

Og hvis kirken var overbevist om at Jesus hadde sagt at han ville komme igjen for å holde dom i løpet av kort tid, hvorfor fjernet de ikke utsagnene? Hvis Matteus skrev evangeliet sitt i år 80 eller senere, slik mange hevder, er det merkelig at han tok med disse ordene fra Jesus.⁹² Det ser ikke ut til at evangelisten har forsøkt å gjøre formuleringene lettere å svelge, kan det ha vært fordi han ikke så problemet som veldig stort?⁹³

Det finnes altså grunner for å tro at Jesus ikke hadde en så kort tidshorisont som f.eks Allison hevder. Men hva med de tre løsningene jeg har drøftet i denne oppgaven. Klarer de å frita Jesus fra å ha tatt beviselig feil?

⁸⁹ Snodgrass 2008: 481

⁹⁰ Skarsaune 1999: 122

⁹¹ Skarsaune 1999: 121

⁹² Witherington 2015: 265

⁹³ Skarsaune 1999: 120

Wright sin løsning bør forkastes, da den har flere svakheter. Bruken av apokalyptisk språk i jødedom, hvordan Daniel 7 ble tolket i det første århundre, samt tekstene i Paulus og Matteus, taler for at denne løsningen ikke kan aksepteres. Det er meget stor sannsynlighet for at Jesus i Markus 13 og dets paralleller snakket om hans andre komme ved tidsalderens ende.

Hays m.fl sin løsning er spennende. De argumenterer godt for at profeti kan forstås som betinget, selv om de ikke helt lykkes i sin argumentasjon for hvorfor Jesu profeti må forstås betinget. I tillegg er jeg ikke så sikker som Hays m.fl på at Jesus tok feil, spesielt med tanke på hans utsagn om at han verken kjenner timen eller dagen for hans gjenkomst.

Steins eksegese av Markus 13 hviler på flere premisser som er høyst debatterte. I tillegg får han problemer med parallellen i Matteus, spesielt med tanke på den temporale forbindelsen mellom tempelets fall og Menneskesønnens komme. Det gjør det vanskelig å akseptere Steins løsning fullt og helt, selv om jeg følger hovedlinjene i hans eksegese.

Både Hays og Stein sin løsning har noe for seg. Selv om Hays m.fl ikke forklarer på en tilfredsstillende måte hvorfor Jesu profeti må forstås betinget, betyr ikke det at den ikke kan forstås slik. Hvis vi i tillegg tar med det profetiske perspektivet som Stein så vidt peker mot, som faktisk har en god sak⁹⁴, så utgjør det sammen et sterkt argument for at profetens syn inn i fremtiden var begrenset. Det bidrar til å kaste lys over 13:32, som jeg har inntrykk av at gis for lite vekt i forskningen. Her erkjenner Jesus selv at hans syn på fremtiden var begrenset. Hvis Jesus sa at han ikke visste tiden for hans gjenkomst, hvordan kan vi samtidig hevde at Jesus forventet at det ville skje i løpet av noen få år?⁹⁵ Dersom Markus 13:30 handler om Jesu andre komme ser det ut som Jesus uttaler seg bestemt om tiden for dette, men her mener jeg at Stein, Lane og Witherington har argumentert overbevisende for et annet syn. Det er heller ikke sikkert at v.30 blir et problem dersom Stein & co tar feil, hvis profetien kan forstås betinget.

De ulike løsningene jeg har pekt mot i denne delen av oppgaven løser ikke alle kontroversene med tanke på Jesu eskatologi eller hans eskatologiske tale i Markus 13. Men det jeg har trukket frem bør mane til en viss forsiktighet blant bibelforskere. Det finnes gode

⁹⁴ Snodgrass 2008: 481

⁹⁵ Morris 1992: 594

grunner for å tro at Jesus ikke tok feil om tidspunktet for hans gjenkomst til dom ved tidens ende.

6 Avslutning

I denne oppgaven har jeg sett på tre forskjellige løsninger på Jesu eskatologiske tale i Markus 13 og dets paralleller.

N.T Wright argumenterer for at Jesus i disse tekstene kun snakker om tempelets fall, og Menneskesønnens oppreisning og troninnsettelse i forbindelse med det. Wright sin løsning bør avvises. Det apokalyptiske språket i diskursen må ikke nødvendigvis forstås metaforisk, Menneskesønnen i Daniel 7 kunne i jødedommen på Jesu tid tolkes annerledes enn det Wright hevder, og Paulus og Matteus gir klare indikasjoner på at de mener teksten eller tradisjonen bak teksten refererer til Jesu gjenkomst ved tidens ende.

Christopher Hays m.fl hevder at Jesus i Markus 13 profeterte at han skulle komme igjen til dom kort tid etter tempelets fall. Men dette er ikke et problem, da profeti i sin natur er betinget. Hays m.fl gir gode grunner for hvorfor profeti kan forstås betinget, men deres argumentasjon er ikke helt overbevisende når det kommer til hvorfor Jesu profetier må forstås betinget.

Robert Stein mener Jesus snakker om tempelets fall og om hans gjenkomst ved tidens ende, men at Markus har satt diskursen opp i et A-B-A-B-mønster. Dette gjør at Jesus er sikker på når tempelet skal falle, men agnostisk når det gjelder tiden for hans andre komme. Jeg aksepterer hovedlinjene i Steins eksegese selv om den er kontroversiell, men eksegesen løser ikke den temporale forbindelsen mellom tempelets fall og Jesu komme, og får noen vanskeligheter med parallellen hos Matteus.

I oppgavens siste del tegnet jeg et større bilde av synoptikernes portrett av Jesus, og argumenterte for at en viss mellomperiode før hans andre komme må påberegnes. Jeg konkluderte med at ingen av løsningene jeg drøftet løser alle problemer, men at en kombinasjon av Steins eksegese og Hays m.fl forslag om at Jesu profeti må forstås som betinget, løser flere av vanskelighetene. Uansett avviste Jesus at han visste det nøyaktige tidspunktet for hans gjenkomst, noe som bør gjøre både forskere og lekmenn ydmyke i sine undersøkelser av Jesu eskatologi.

7 Bibliografi

Adams, Edward. 2005. «THE COMING OF THE SON OF MAN IN MARK'S GOSPEL». *TYNDALE BULLETIN*, 23.

Aland, Kurt, Eberhard Nestle, Erwin Nestle, Barbara Aland, Universität Münster, og Institut für Neutestamentliche Textforschung. 2012. *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart [Germany: Deutsche Bibelgesellschaft.

Allison, Dale C. 1998. *Jesus of Nazareth: millenarian prophet*. Minneapolis, MN: Fortress Press.

Aune, David Edward. 1983. *Prophecy in early Christianity and the ancient Mediterranean world*. Grand Rapids, Mich: Eerdmans.

Beasley-Murray, George Raymond, og George Raymond Beasley-Murray. 1993. *Jesus and the last days: the interpretation of the Olivet discourse*. Peabody, Mass: Hendrickson Publishers.

Davies, W. D., og Dale C. Allison. 2004. *A critical and exegetical commentary on the Gospel*

according to Saint Matthew. The international critical commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments. London ; New York: T&T Clark International.

Ehrman, Bart D. 2001. *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. 1. issued as an Oxford Univ. Press, 2001. Oxford: Oxford Univ. Press.

France, R. T. 2002. *The Gospel of Mark: a commentary on the Greek text*. The New international Greek Testament commentary. Grand Rapids, Mich. : Carlisle: W.B. Eerdmans ; Paternoster Press.

———. 2007. *The Gospel of Matthew*. The new international commentary on the New Testament. Grand Rapids, Mich: William B. Eerdmans Pub.

Hagner, Donald A., Bruce Manning Metzger, David A. Hubbard, Glenn W. Barker, og Donald A. Hagner. 2008. *Matthew 14 - 28*. Nachdr. Word Biblical Commentary, [general ed.: Bruce M. Metzger; David A. Hubbard; Glenn W. Barker. Old Testament ed.: John D. W. Watts. New Testament ed.: Ralph P. Martin]; Vol. 33,B. Nashville: Nelson.

Hays, Christopher M. 2016. *When the Son of Man Didn't Come: A Constructive Proposal on the Delay of the Parousia*. Minneapolis: Fortress Press.

Kvalbein, Hans. 2008. *Jesus -- hva ville han? Hvem var han?: en innføring i de tre første evangelienes budskap*. Oslo: Luther.

Lane, William L. 2008. *The Gospel According to Mark: The English Text with Introduction, Exposition and Notes*. Nachdr. The New International Commentary on the New Testament. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.

Morris, Leon. 1992. *The Gospel according to Matthew*. Grand Rapids, Mich. : Leicester, England: W.B. Eerdmans ; Inter-Varsity Press.

Newman, Carey C., red. 1999. *Jesus & the restoration of Israel: a critical assessment of N.T. Wright's Jesus and the victory of God*. Downers Grove, Ill: InterVarsity Press.

Norske Bibelselskab, red. 2011. *Bibelen: Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet*. Bokmål[utg.]. Oslo: Bibelselskapet.

Osborne, Grant R., og Clinton E. Arnold. 2010. *Matthew*. Zondervan exegetical commentary series on the New Testament, v. 1. Grand Rapids, Mich: Zondervan.

Skarsaune, Oskar. 1999. *Tusenårshåpet endetidsforventning gjennom 2000 år*. Oslo: Verbum.

Snodgrass, Klyne. 2008. *Stories with intent: a comprehensive guide to the parables of Jesus*. Grand Rapids, Mich: William B. Eerdmans Pub. Co.

- Stein, Robert H. 2014. *Jesus, the temple and the coming Son of Man: a commentary on Mark 13*. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, an imprint of InterVarsity Press.
- Witherington, Ben. 2001. *The Gospel of Mark: a socio-rhetorical commentary*. Grand Rapids, Mich: W.B. Eerdmans Pub.
- . 2015. *Jesus the Seer: The Progress of Prophecy*.
- Wright, N. T. 1992. *Christian origins and the question of God*. 1st North American ed. Minneapolis: Fortress Press.
- Wright, N. T. 2015. *Jesus and the Victory of God*. Opprinnelig publisert 1996. London: SPCK Publishing